

лимник. – Кн. II, т. 3 (Весняний цикл). – К. : АТ «Обереги», 1994. – 524 с.

5. Кропивницький В. Перші кроки у світ української народної пісні : навч. посіб. / В. Кропивницький. – Хмельницький : Поділля, 1998. – 151 с.

6. Маховська С. Дитина: родини, хрестини, перші кроки (родинно-обрядовий та дитячий фольклор Хмельниччини) : монографія / С. Маховська. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори – 2006», 2013. – 216 с.

7. Нагорний Л. На добридень, люди : Подільські народні пісні / Л. Нагорний. – Хмельницький, 1990. – 79 с.

Стаття надійшла до редакції 10 лютого 2014 року

Яківчук Г. Воспитание школьников на украинских фольклорных традициях во внеклассной работе

Статья содержит методические рекомендации учителям музыки, воспитателям для организации воспитательной работы, направленной на ознакомление и изучение музыкального фольклора своего края школьниками. На примере использования подольских обрядов автор показывает процесс подготовки мероприятий, подбора му-

зыкального материала и предлагает фрагмент сценария с методическим комментарием. Приведены малоизвестные образцы подольского фольклора, которые обогатят педагогическую практику, расширят репертуар учителей музыки и помогут им заинтересовать учащихся украинскими традициями.

Ключевые слова: школьники, украинские фольклорные традиции, внеклассная работа, музыкальный фольклор Подолья.

Yakivchuk G. Education of schoolboys on Ukrainian folk-lore traditions in extracurricular work

This article contains guidelines for teachers of music, teachers of educational work in the organization of educational activities aimed at exploring and studying the folk music of his land. On the example of Podolsk rites author describes the process of training activities, selection of musical material, and provides samples script with methodological commentary. The article presents examples of Podolski folklore which are infrequent in music and teaching practice that will expand the repertoire of music teachers and will help them to interest student Ukrainian traditions.

Keywords: schoolboys, ukrinskie folk-lore traditions, extracurricular robot, musical folk-lore of Podolya.

УДК 37.036-053.5:37.018.32

Оксана Джафарова,
ст. викладач кафедри початкової освіти РВНЗ
«Кримський інженерно-педагогічний університет» (м. Сімферополь)

ДІАГНОСТИКА ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ УЧНІВ

У статті розглянуто підходи до виявлення творчого самовираження в молодших школярів у художній діяльності в умовах навчально-виховного процесу шкіл-інтернатів. Розроблені діагностичні завдання й процедура обстеження учнів на матеріалі образотворчого мистецтва можуть використовуватися не тільки з діагностичною метою, а й для активізації творчого самовираження та самокоординації емоційного стану вихованців шкіл-інтернатів. Характеристика рівнів творчого самовираження допоможуть педагогам коректувати систему методів і прийомів роботи зі школярами.

Ключові слова: творче самовираження, учні початкової школи, школи-інтернати, художня діяльність, діагностика творчого самовираження.

Для розробки ефективних шляхів активізації творчого самовираження в умовах роботи шкіл-інтернатів на особливу увагу заслуговує виявлення рівнів творчого самовираження, яке доцільно здійснювати, починаючи з молодших класів, – отримані дані допоможуть педагогу скласти уявлення про перебіг цього процесу, намалюва-

ти своєрідний «портрет» школяра і відповідно побачити прогалини, на які варто спрямувати зусилля. Виявити рівень розвитку якостей, які «відповідають» за творче самовираження, сприяють цьому процесу, можливо тільки в умовах експериментального дослідження – тести, анкетування чи опитування не дадуть достовірної ін-

формації. Тож дослідження має бути комплексним і включати оцінювання й інтерпретацію і процесу, і результатів – продуктів дитячої творчості.

Різні методики вивчення творчої особистості в художній творчості розробляли С. Брикунова, Г. Григор'єва, С. Коновець, Н. Крилова, М. Недашковська, Т. Нікішина, І. Оніщук, Н. Полубабкіна, Г. Чернявська, однак методики виявлення саме творчого самовираження учнів шкіл-інтернатів не розроблено. На основі аналізу наведених вище праць з'ясовано, що: по-перше, творче самовираження залежить від загальних внутрішніх настанов, творчих якостей, естетичних параметрів особистості й проявляється в процесі й результаті її діяльності; по-друге, важливо досліджувати мотиви творчого самовираження, емоції, що передують процесу, знання та вміння, які використовує учень у художній творчості і, безперечно, особливості його образотворення; по-третє, доцільно спиратися на вікові особливості молодших школярів; по-четверте, враховувати специфіку умов навчання, розвитку та виховання дітей, зокрема, у школах-інтернатах.

Отже, **метою даної статті** є представлення методики діагностики творчого самовираження учнів молодших класів шкіл-інтернатів у процесі їхньої художньої діяльності, що передбачає розкриття розроблених завдань, процедури проведення та інтерпретації результатів з метою отримання кількісних і якісних даних і з'ясування рівнів творчого самовираження учнів.

У розробці власної методики нами ретельно вивчалися підходи авторів до критеріального апарату і методів, які застосовувалися ними під час дослідження дитячої художньої діяльності та творчості. Так, серед основних методів застосовувалися: тестування (Д. Боявленська, М. Воллах, Дж. Гілфорд, К. Гуревич, К. Коган, Е. Торренс, О. Тунік), що має на меті визначити рівні розвитку творчих процесів – пам'яті, мислення, уяви, а також креативної складової; спеціальне дослідження творчих здібностей за допомогою спеціальних опитувальників для педагогів і психологів з переліком ознак або найбільш значущих проявів здібностей учня (Д. Джонсон, О. Савенко, Д. Рензулі, Р. Хартман). Для виявлення рівня художнього розвитку використовують методи аналізу дитячого малюнка (Ю. Полуянов та ін.) Для діагностики важливо те, що дитячі малюнки – це відображення природи дітей, ступенів їх розвитку через зміну образів, народжених у ситуаціях, звичних для дитини. Однак окремо взяті методики не дають можливості з'ясувати рівень творчого самовираження учнів, яке потребує комплексної оцінки. З цієї метою було розробле-

но критерії та показники творчого самовираження [1] і методику, специфіка якої розкривається в наступних положеннях:

- > методика творчого самовираження учнів шкіл-інтернатів виконує декілька функцій: є одночасно діагностичною, розвивальною і навчальною, може застосовуватися в урочній і позаурочній роботі;

- > творча спрямованість методики, яка представлена завданнями відкритого типу, самостійною експериментальною діяльністю учнів, яким надається широкий вибір художніх матеріалів, інструментів і технік;

- > методика дає можливість визначити особливості розвитку окремого компонента у структурі творчого самовираження учня – його мотиваційної, когнітивної, емоційно-ціннісної, діяльнісно-результативної та комунікативної складової, а також у комплексі;

- > спрямованість методики на виховання активності як специфічної якості творчої особистості, оскільки комплекс форм, методів (ігрова форма, індивідуальні, групові або колективні методи роботи, творчі завдання та ін.) максимально сприяють творчому розкриттю особистості молодшого школяра;

- > методика передбачає різні види художньої діяльності, які діють у комплексі діагностичних завдань – слухання казок на мистецьку тематику, програвання історій, обговорення та аналіз художніх образів, сприйняття репродукцій картин, слайдів;

- > методика спрямовує педагога-експериментатора на створення умов для художньої творчості (відповідного художнього збагаченого середовища, надання різноманітних матеріалів, стимуляції творчого самовираження завдяки використанню спеціальних прийомів, уникаючи втручання в практичну художню роботу учнів), виконує стимулюючу й супровідну функції і проявляється у вербальній формі (заохочення, навіювання, підбадьорення).

- > методика орієнтована на надання можливостей вихованцю самокоординувати й покращити свій емоційний стан шляхом сприймання художніх творів (художників, однокласників, власних), їх обговорення і втілення свого емоційного стану, почуттів у власних художніх образах та здійснення рефлексії щодо цього.

Дослідження процесу творчого самовираження засобами художньої діяльності та його можливостей у школах-інтернатах здійснювалося й у ході спостережень за учнями, бесід з учителями та вихователями, вивчення навчальних програм і документації. Програма констатувального експерименту включала чотири етапи (див. табл. 1):

Таблиця 1

Програма констатувального експерименту

Назва етапів	Методи дослідження	Завдання	Методи
1. Пропедевтичний	Спостереження за учнями, бесіда з вчителями	Знайомство з учнями, вивчення умов перебування дітей у школі-інтернаті, особливості організації художньої діяльності, можливостей для творчого самовираження	Бесіда про свої захоплення», «Якби ти був чарівником», містечька гра «Кольорові експерименти» (з різними худ. матеріалами), художні казки
		Діагностування потреби дітей у творчій художній діяльності, вплив худ. діяльності на емоційний стан, захопленість нею	Бесіда з дітьми
2. Процесуальний	Діагностичне завдання 1	Переживання подій з позиції естетичних категорій; вміння визначати емоції дійових осіб на картинах і співвідносити їх зі своїм станом	Творче завдання «Інтерв'ю біля картини»
	Діагностичне завдання 2	Знання основних художніх понять (композиція, форма, колір та ін.) та їх застосування у власній художній діяльності	Творче завдання «Склади натюрморт»
	Діагностичне завдання 3	Володіння художніми техніками, схильність до використання та комбінування художніх технік, індивідуальний «почерк» дитячої продукції, створення емоційно виразного зображення	Творче завдання «Домалюй картину»
	Діагностичне завдання 4	Виявлення проявів співробітництва, співтворчості у процесі виконання колективного завдання, потреби обговорення під час і по закінченню худ. діяльності	Творче завдання «Зробимо разом»
3. Аналіз продуктів дитячої діяльності	Спостереження	Визначення інтересу до художньої діяльності, потреби висловлювати свої думки й почуття, знання художніх понять, володіння ними, експериментування з художніми матеріалами і техніками, індивідуальний «почерк», залученість до процесу співтворчості, потреба в продуктивному обговоренні результатів, наявність образів, які свідчать про позитивне ставлення до світу	Спостереження згідно з протоколом

4. Заключний	Аналіз результатів	Аналіз та узагальнення результатів діагностичних завдань – виявлення рівнів творчого самовираження особистості молодшого школяра, опис їх характеристик	
--------------	--------------------	---	--

Розглянемо діагностичні процедури і проінтерпретуємо їх результати.

Пропедевтичний етап передбачав вивчення особливостей умов перебування молодших школярів у школах-інтернатах, а саме особливості організації художньої діяльності та її можливості для творчого самовираження учнів. При спостереженні за організацією навчально-виховного процесу школи-інтернату, при знайомстві з режимом учнів, у бесідах з вчителями та вихователями, вивченні документації, було виявлено, що в умовах шкіл-інтернатів можливості школярів у творчому самовираженні значно обмежені, що обумовлено низкою факторів: по-перше, чіткий режим перебування молодших школярів в умовах школи-інтернату, де регламентується навчальна, позанавчальна робота й вільний час; по-друге, відсутність спеціальних програм, що враховують особливості контингенту учнів в умовах школи-інтернату. У практиці вчителів і вихователів домінують репродуктивні методи роботи, спрямовані на навчання конкретним знанням і прийомам художньої роботи, що є традиційним. 60 % опитаних педагогів і вихователів називають деякі прийоми активізації творчих процесів («мозковий штурм», проблемні питання, евристична бесіда тощо), але рідко їх застосовують, оскільки такі прийоми, на їхню думку, вимагають більшої кількості часу для підготовки й уведення в урок та вміння застосувати індивідуальний підхід. Окрім цього, учителі результат своєї роботи вбачають у конкретних уміннях учнів, а якими саме критеріями вимірювати творче самовираження школярів, їм визначити складно. Отже, отримані відомості свідчать про недостатнє розуміння педагогами необхідності створення умов для активізації творчого самовираження молодших школярів і домінування традиційних методів у їхньому художньому вихованні.

У процесі *бесіди з учнями* було виявлено, що серед навчальних предметів учні початкових класів тяжіють до нерегламентованих видів діяльності, що передбачають свободу дій (прогулянки на повітрі, спортивні ігри, бо вони нерегламентовані); варіанти, пов'язані з активною художньою творчістю (малювати, ліпити, майструвати, гратися з «Конструктором», плести, вишивати, займатися фотографією), залишилися практично без уваги (тільки 2 % учнів вибрали образотворчу діяльність). Прикметно, що навіть за наявності «чарівних» фарб, якими

можна було б намалювати свої бажання, мрії вихованців шкіл-інтернатів обмежуються утилітарними інтересами через відсутність у них найнеобхіднішого, у тому числі емоційно значущого для дітей (маминого тепла, любові оточуючих тощо). У виборі майбутньої професії ніхто з дітей не назвав творчі професії – художника, музиканта, дизайнера, що свідчить про незнання їхніх особливостей, відсутності найменшого уявлення про ці види діяльності.

Основний етап

1. Діагностичне завдання «Склади натюрморт»

покликане виявити рівень знань учнями основних художніх понять (композиція, форма, колір та ін.), володіння ними художніми техніками й уміння їх застосовувати в процесі творчого самовираження.

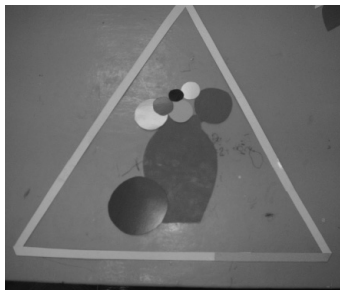
Інструкція з проведення завдання: з простих геометричних фігур (квадрат, трикутник, коло різних розмірів і кольорів) склади натюрморт, підбравши до нього форму рамки. Усі варіанти рішення будуть правильними і важливими для педагогів, оскільки кожен варіант – це твоя «картина». Створену «картину» зафіксувати фотоапаратом.

Опис результатів. Учні проявляли великий інтерес до незвичайного завдання. Вибираючи рамку, 60 % опитуваних вибрали прямокутну форму формату А4, що свідчить про стандартний підхід; 25 % респондентів зацікавилися незвичною трикутною формою і тільки 15 % обрали овальну рамку – як бачимо, в середовищі молодших школярів усе ж присутнє прагнення спробувати щось нове. Щодо кольорового рішення: 5 % використовували тільки холодні кольори, але при цьому зберігши симетричність композиції; 15 % – тільки теплі кольори, а більшість (80%) використали і теплі, і холодні кольори. У композиційному рішенні більшості робіт переважає завантаженість загального «поля» елементами, які не завжди поєднуються і не утворюють цілісної композиції, тобто 80 % дітей не володіють знаннями основ композиції та вміннями використати їх на практиці – вони недоцільно заповнюють площину художньої роботи розрізненими елементами, не відчувають простору.

Приклади виконання робіт різного рівня:

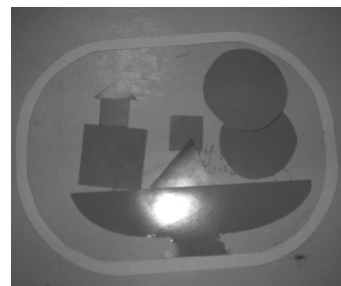
Мал. 1.1

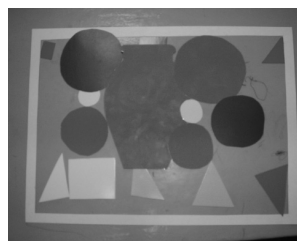
Мал. 1.2

Мал. 1.3

Мал. 1.4

Мал. 1.5

Мал. 1.6

2. Діагностичне завдання «Інтерв'ю біля картини»

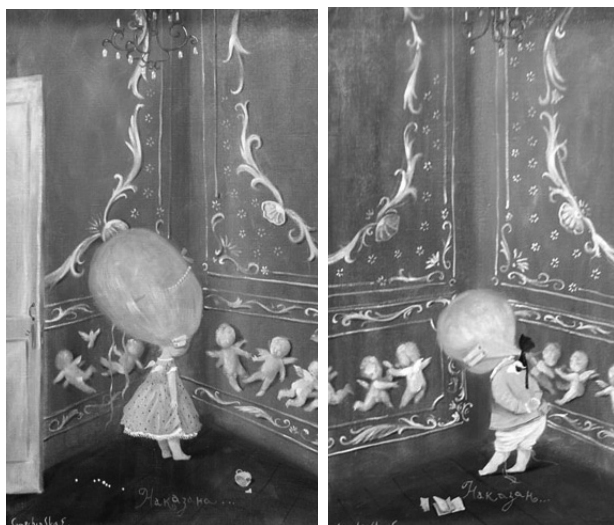
мало на меті виявити характер взаємодії учнів шкіл-інтернатів із навколишнім світом (природою, оточуючими, мистецтвом) у процесі образотворчої діяльності (показник відноситься до результату художньої діяльності – до створених художніх образів), переживання подій із позицій естетичних категорій (прекрасного, гармонійного, досконалого тощо), застосування художніх засобів з метою позитивного впливу на свій емоційний стан і стан інших. Вихованцям були запропоновані репродукції картин: (О. Ревуцька «Колядки»; Є. Гапчинська «Балувані»; «Покарані» (окремо для дівчаток і хлопчиків).

Мал. 2.1. О. Ревуцька «Колядки»

Мал. 2.2. Є. Гапчинська «Балувані»

Мал. 2.3. Є. Гапчинська «Покарані»

Інструкція з проведення завдання: розглянь уважно картини художників. Про яку картину тобі хотілося б розповісти (можливо, про всі).

Примітка: якщо школяр не міг почати розповідь, педагог допомагав серією запитань: що відбувається на картині? що ще відбувається на картині? як ти гадаєш, про що думав художник, коли малював картину? а ти був у такій ситуації, як на запропонованих картинах? що могло відбуватися до (або після) зображеної події? (використовуються запитання фасилітаційної дискусії).

Опис результатів. Половина опитуваних вибрало картину 2.1 зі «святковим» сюжетом, що, на наш погляд, пояснюється бажаннями дітей потрапити за межі обмеженого простору інтернату, «помістити» себе в реальність картини, відчувати емоції дітей – учасників свята. Частині (30 %) учасників дослідження імпонувала картина 2.2, ситуація на якій є для них знайомою і близькою своїми переживаннями. Спільно з дітьми, зображеними на картині, молодші школярі намагаються подумки досягти бажаного результату й навіть прогнозують наслідок своїх дій – невдоволення дорослих, покарання за поганий вчинок; однак отримання «забороненого плоду» манить і збуджує учнів, розпалює їхнє бажання все ж домогтися свого. Жоден із школярів не обрав картини 2.3, очевидно через те, що момент покарання викликає негативні емоції, навіть страх у дітей, тому вони намагаються уникати такої ситуації. Важливо, що були учні (8 %), які всі картини пов'язали одним сюжетом – від позитивного емоційного стану до негативного, що свідчить про ситемність мислення учнів, застосування творчого підходу до вирішення проблеми.

Отже, як виявилось, діти у віці 7–8 років загалом правильно дають оцінку емоційному стану художніх образів на картинах, із задоволенням розповідають про зображені події, пов'язуючи зі своїм життєвим досвідом, – переповідають те, що для них є значущим у цей момент. Те, що майже всі школярі легко придумували передісторію подій на картині, пов'язували із собою її зміст, дає в руки педагогу важливий інструмент впливу на розвиток вихованця через образотворче мистецтво.

3. Діагностичне завдання «Домалюй картину «Чарівний світ» виявляло рівень володіння учнями художніми техніками, відкритість до сприйняття різних підходів і схильність до використання й комбінування художніх технік, індивідуальний «почерк» створення емоційно-виразного зображення (*примітка:* завдання розроблено на основі методики Е. Торренса [5]).

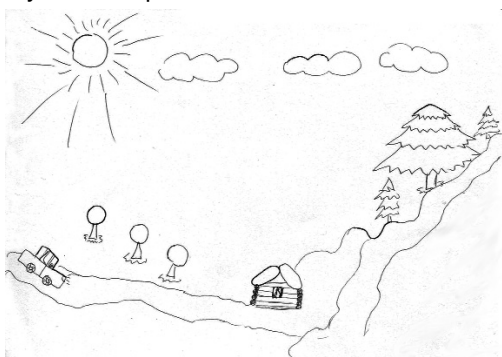
Інструкція з проведення завдання: подивися на цей аркуш (мал. 3.1). Хтось почав малювати і не встиг закінчити. Подумай, що з цього може вийти, і закінчи, будь ласка, малюнок; придумай назву картині. (*Учням пропонувалися різні художні матеріали: олівці, фарби, фломастери, вугіль, пастель та ін., які вони могли обрати на свій розсуд*). Після виконання пропонувалися ще додаткові завдання: «Якщо тобі хочеться виставити свою роботу на загальній виставці, зроби це; якщо ти хочеш розповісти про свою роботу друзям, зроби це».

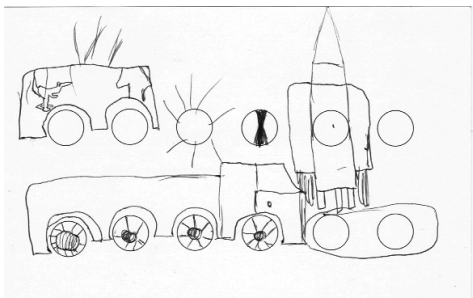
Мал. 3.1

Опис результатів. Обираючи художні матеріали, діти обмежувалися олівцями та фломастерами, зрідка тільки простим олівцем. Це свідчить, що з іншими матеріалами (пастеллю, вуглем, сангіною та ін.) учні не знайомі, а фарби, які вимагають акуратності в роботі і додаткових витрат сил, мало використовуються. В учнів спостерігалися складнощі у виборі ідеї роботи, що знижувало бажання її виконувати; кількість учнів, образи яких відзначалися оригінальністю, власним баченням, поєднанням усіх деталей у цілісний образ, була незначною (див. мал. 3.2, 3.3).

Більшість учнів відмовилися показувати свою роботу іншим, швидко здавали аркуші вчителю, навіть не цікавлячись роботами інших. На наш погляд, це пояснювалося острахом молодших школярів бути в ситуації оцінювання з боку оточуючих, оскільки конкретних рекомендацій щодо виконання завдань учні не отримали і мали сумнів, чи правильно вони його виконали.

Мал. 3.2

Мал. 3.3

4. Діагностичне завдання «Зробимо разом» виявляло нахил до співробітництва, уміння співпрацювати у процесі виконання колективного завдання, потреби до обговорення процесу й результатів власної художньої діяльності. Для проведення завдання парам школярів пропонувався намальований на аркуші контур дерева та комплект листочків (з фетру, картону) різних кольорів (мал. 4.1).

Інструкція з проведення завдання: зробіть разом осінь дерево.

Акцент робився на слові «разом», дорослий не втручався в учнівську роботу, не підказував і не давав настанов щодо виконання.

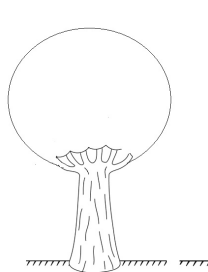
Опис результатів. Спостереження за школярами дозволило виділити декілька позицій у виконанні роботи:

1. Учень не відгукується на труднощі партнера; не ділиться художніми матеріалами; намагається регулювати поведінку і спосіб виконання завдання партнером; оцінює його дії (репліками типу: «Роби, давай!», «Ти що, зовсім?»); використовує в мові особові займенники «я», «мені»; не розуміє слова «разом»; прагнучи виконати завдання, використовує тільки свої фігурки; схильний до виконання індивідуально. Таких учнів, які, з одного боку, були зацікавлені завданням, однак не могли співпрацювати з іншими, знаходити консенсус у виборі образу та його реалізації, була більшість.

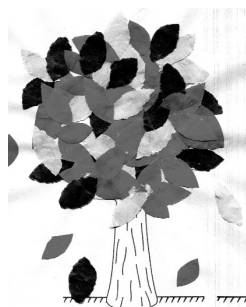
2. Учень проявляє нерішучість, чекає настанов педагога, й тільки коли розуміє, що вказівок вчителя не буде, починає спостерігати, як це роблять інші учні, а вже потім думати, як виконати завдання. Учні працюють розрізнено, кожен виявляє щось своє, не намагається зрозуміти, що хоче передати інший. Можуть обирати різні ділянки роботи: «Я роблю дерево, а ти траву». Таких учнів було 39 %.

3. Учень налаштований на допомогу партнеру – поправляє його листочки, радить, подає репліки типу: «Давай допоможу»; може поділитися художніми матеріалами; використовує в мові особові займенники множини («нас», «ми»); намагається налагодити співробітництво і працює разом із партнером. Описані результати виявляли 14 % учнів.

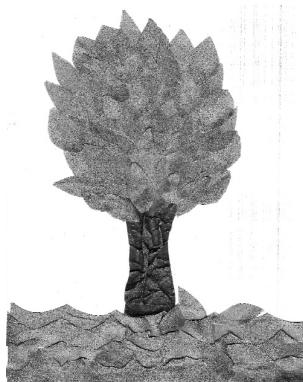
Таким чином, у процесі проведення завдання з'ясувалося, що в учнів не розвинені навички творчої співпраці. Учні намагалися або зайняти позицію лідера, або були повністю залежні від іншого, або пасивно очікували вказівки вчителя. Водночас, сама форма проведення завдання їм сподобалася, учні запитували, коли ще вони будуть виконувати подібні завдання.

Мал. 4.1

Мал. 4.2

Мал. 4.3

Результати констатувального експерименту дозволили виявити три рівні розвитку творчого самовираження: трансляційно-стереотипний; ситуативно-творчий і активно-творчий (див. табл. 2).

Таблиця 2

Рівень	Кількість у %
Активно-творчий	24,2
Ситуативно-творчий	46,4
Трансляційно-стереотипний	29,4

Активно-творчий рівень характеризується такими параметрами: постійний і глибокий інтерес до художньої діяльності, постійна потреба у висловлюванні думок і почуттів через художні образи, прояви самостійності та ініціативності. Часто учень відчуває бажання демонструвати свої роботи глядачам. Виявляє знання основних художніх понять (композиція, форма, колір та ін.) та вміє їх використати в роботах. Володіє різними техніками, вміє їх застосувати, придумує свої. Постійно вигадує нові ідеї та художні образи. Виявляє високий рівень самостійності в експериментуванні з художніми матеріалами та інструментами. Художні роботи вирізняються наявністю «авторського» підходу, оригінальністю образів завдяки використанню виразних засобів. Залучений у процес співтворчості з дітьми й дорослими, уміє домо-

влятися з іншими в процесі співтворчості, вислухати думку інших, приймає ідеї для покращення своєї роботи. Відчуває потребу в продуктивному обговоренні результатів своєї творчої художньої діяльності, уміє презентувати свої успіхи й досягнення. Наявність художніх образів, які свідчать про позитивний тип взаємодії з навколишнім світом. Уміє висловити й передати емоції та почуття образотворчими засобами. Застосовує засоби художньої діяльності з метою позитивного впливу на свій емоційний стан або стан інших.

Ситуативно-творчий рівень творчого самовираження. Залежно від ситуації учень виявляє інтерес до пізнання нового й допитливість до мистецтва, образотворчої діяльності, однак несистематичну. У процесі вираження своїх думок і почуттів потребує допомоги і стимуляції дорослого. Час від часу відчуває бажання демонструвати свої художні роботи глядачам. Знання основних художніх понять (композиція, форма, колір тощо) неповне. Володіє стандартним набором художніх технік, часто використовує одну техніку, зрідка комбінує різні. Додає свої деталі у створення колективних художніх образів, в основному на пропозицію вчителя. Володіє основними засобами художньої виразності. Ділиться художніми матеріалами, вимагаючи щось натомість. Прислухається до думки інших у роботі над художнім образом і може залежати від думки іншого. Презентує свою роботу коротко і за зразком попередніх учасників. У художніх роботах присутні образи, які свідчать про нейтральний тип взаємодії з навколишнім світом. Висловлює свої емоції та почуття образотворчими засобами.

Трансляційно-стереотипний рівень. Учень зрідка цікавиться образотворчою діяльністю. Виконує художні роботи тільки за умови стимуляції дорослого, потребує настанов педагога. Неохоче демонструє свої роботи, уникає обговорення. Володіє фрагментарними знаннями у сфері образотворчого мистецтва, знає і розуміє окремі художні поняття, недостатньо володіє різними художніми техніками. Копіює зразки вчителя чи інших без внесення своїх елементів. Неохоче працює в команді, демонструє негативний тип взаємодії з навколишнім світом (заперечує думку інших, даючи їм негативну оцінку, виявляє агресію, негативні емоції – незадоволення, роздратування та ін.). Не звертається до образотворчого мистецтва в разі негативного емоційного стану, не використовує цей засіб для поліпшення свого емоційного стану.

Таким чином, запропонована методика діагностики творчого самовираження учнів початків класів шкіл-інтернатів, що вивчає процес і результат їхньої художньої діяльності, дозволила виявити три рівні розвитку означеного процесу (трансляційно-стереотипний; ситуативно-творчий і активно-творчий) і описати їхні характеристики. Проведене дослідження констатує незадовільні кількіс-

ні та якісні показники творчого самовираження в учнів шкіл-інтернатів та обмеженість можливостей для цього у традиційній практиці роботи таких установ, що потребує нових підходів до змісту й методів роботи педагогів з молодшими школярами.

Подальшого дослідження потребує розробка педагогічних умов і технологій розвитку творчого самовираження учнів в умовах роботи шкіл-інтернатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Критерії і показники творчого самовираження учнів початкових класів шкіл-інтернатів у процесі художньої діяльності // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Вип. 42. – Ч. 4. – Ялта : РВВ КГУ, 2014. – С. 116–124.

2. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Л. М. Масол. – Х. : Веста, Ранок, 2006. – 256 с.

3. Иванова О. Л. Рисунки, которые нас рисуют. Педагогическая диагностика художественного развития ребёнка / О. Л. Иванова. – СПб. : Речь, 2009. – 96 с.

4. Полуянов Ю. А. Диагностика художественного развития детей по их рисункам (пособие для школьных психологов) / Ю. А. Полуянов. – М. : Прогресс, 2004. – 236 с.

5. Туник Е. Е. Диагностика креативности – тест Э. Торренса : метод. руководство / Е. Е. Туник. – СПб : ГП «ИМАТОН», 1998. – 170 с.

Стаття надійшла до редакції 4 березня 2014 року

УДК 37.016:74 – 053.5

Джафарова О. Диагностика творческого самовыражения учеников

В статье рассмотрены подходы к выявлению творческого самовыражения у младших школьников в художественной деятельности в условиях учебно-воспитательного процесса школ-интернатов. Разработанные диагностические задания и процедура обследования учеников на материале изобразительного искусства могут использоваться не только в диагностических целях, но и для активизации творческого самовыражения и самокоординации эмоционального состояния воспитанниками школ-интернатов. Характеристики уровней творческого самовыражения помогут педагогам корректировать систему методов и приемов работы со школьниками.

Ключевые слова: творческое самовыражение, ученики начальной школы, школы-интернаты, художественная деятельность, творческое самовыражения.

Dzhafarova O. Diagnostics of creative self-expression of students

The article considers the exposure of creative self-expression for junior schoolboys in artistic activity in the conditions of motion educational up-bringing process of schools-boarding-schools. Diagnostic tasks and procedure of inspection of students are developed on the material of fine arts and can be used not only in diagnostic aims but also with the purpose of activation of creative self-expression and coordination of the emotional state of pupils of schools-boarding-schools. Descriptions of creative self-expression levels will help teachers to correct the system of methods and receptions of work with schoolchildren.

Keywords: creative self-expression, students of initial school, schools-boarding-schools, artistic activity, diagnostics of creative self-expression.

Ірина Мужикова,

канд. пед. наук, доцент кафедри образотворчого мистецтва ПНПУ імені В. Г. Короленка

(м. Полтава)

МАЙСТЕР-КЛАС ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ

У статті розкривається потенціал майстер-класу як однієї з форм організації процесу навчання образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі та засобу активізації художньо-творчої діяльності підлітків.

Ключові слова: образотворче мистецтво, дитячий малюнок, художньо-творча діяльність підлітків, активізація.

Сучасна освітня політика України спрямована на оновлення змісту та методів навчання й виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах з позицій компе-

тентнісного підходу, що передбачає формування та розвиток ключових і предметних компетентностей. Результатом такого процесу має стати формування за-